

Repliker och kommentarer

I den här avdelningen välkomnas kommentarer till tidigare bidrag och korta inlägg med ekonomisk-politisk anknytning

ALIA AHMAD
ROLF OHLSSON

Folkökning, ekonomisk utveckling och bistånd Kommentar till Horn af Rantzien*

Ekonomer anklagas ofta av icke-ekonomer för att använda alltför enkla modeller, som ignorerar det väsentliga i verkligheten. Ibland hävdas to m att enkla modeller ger en direkt felaktig bild av verkligheten. Ofta slår denna kritik snett. Enkla modeller kan vara användbara och slagkraftiga om de hjälper oss att fokusera en vidare analys på grundläggande relationer eller beteenden i samhället. För ett mera komplext problem är däremot en enkel modell inte alltid tillräcklig. Den största faran med alltför enkla modeller som försöker förklara komplicerade förhållanden i verkligheten, uppstår när modellen används för att göra direkta policy-rekommendationer.

Mia Horn af Rantziens artikel i *Ekonomisk Debatt* nr 5 1992 är ett exempel på en sådan enkel modell, som har ambitionen att kunna förklara en av de mer samman-

satta företeelserna när det gäller mänskligt beteende; nämligen barnafödandet (Horn af Rantzien [1992]). Enligt vår mening är det inte strukturen på modellen som är problematisk utan dess överförenkling och ofullständighet. Enligt vår mening räcker inte modellen till för att fånga upp komplexiteten i fertilitetsbeteenden. Den är därför inte heller lämplig som grund för att rekommendera olika typer av bistånd.

Innan vi går in på vår kritik av artikeln, vill vi kortfattat återge modellens antaganden och förutsägelser samt de biståndsrekommendationer som modellen ger upphov till.

Författarens avsikt är att förklara de beteenden som styr befolkningsökning och befolkningens storlek i ett långsiktigt jämviktstillstånd i traditionella samhällen samt att föreslå rekommendationer för i synnerhet biståndsgivare. Artikeln inleds med frågan: Vilka faktorer bestämmer befolkningstäthet? Av de tre komponenter som identifieras – fertilitet, mortalitet och migration – koncentrerar sig författaren på fenomen som har att göra med fer-

*ALIA AHMAD är docent vid
Nationalekonomiska institutionen,
Lunds universitet.
ROLF OHLSSON är professor vid
Ekonomisk-historiska institutionen,
Lunds universitet.*

* Vi tackar professor Bjorn Thalberg för vardefulla synpunkter.

tiliteten. Vidare används den malthusianska befolkningsteorin som utgångspunkt. I enlighet med Malthus uppges det att fertiliteten bestäms av giftermålsfrekvens och giftermålsålder, där den sistnämnda i sin tur bestäms av nivån på livsmedelsproduktionen. Utifrån vissa antaganden förutspår Malthus' modell ett långsiktigt jämviktsläge med en levnadsnivå kring existensminimum, där varken befolkningen eller inkomsterna har möjlighet att växa. Vid ett flertal tillfällen lyfter författaren fram ett förhållande som hon anser betydelsefullt att poängtera, nämligen att individuella val inte spelar någon roll i den malthusianska modellen. Den äktenskapliga fertiliteten är därmed inte heller medvetet kontrollerad.

Enligt författaren dominerades det förindustriella Europa av ett malthusianskt jämviktsläge vid existensminimum. Hon menar vidare att situationen är densamma för dagens utvecklingsländer. Dock finner hon att malthusiansk teori inte ger förklaring på demografiska transitionsförlopp i i-länderna eller befolkningsexplosionen i en del u-länder. Detta tillskrivs huvudsakligen avsaknaden av rationella individuella val i den malthusianska modellen. Denna brist gör att hon i analysen försöker integrera den mikroekonomiska fertilitetsteorin med Malthus' modell.

Författaren tycker sig finna två uppsättningar av mikroekonomiska fertilitetsmodeller i litteraturen: en som behandlar barn som "konsumtionsvaror" och en som betraktar dem som "investeringar". Författaren menar att den första typen av teorier kan förklara fertilitetsförändringar i i-länder medan den andra förklarar fertilitetsmönster i u-länderna.

Den enkla modell som författaren utvecklar, tar som grundläggande utgångspunkt antagandet att föräldrar främst betraktar barn som en pensionsförsäkring. I en primitiv jordbruksekonomi som saknar marknad för jord, arbete och kapital, måste föräldrarna förlita sig på arbets-

kraft inom familjen. Föräldrarna tar på sig kostnaderna för att försörja barnen, vilka på kort sikt överstiger de intäkter de kan få av barnen. På längre sikt blir de emellertid ekonomiskt kompenserade på ålderdomen av deras då vuxna barn. Att sätta barn till världen är alltså ett rationellt investeringsbeslut.

Modellen förutsäger att ju mer jord man besitter desto fler barn skaffar man sig. Å andra sidan har stora jordbruk en högre arbetsproduktivitet, men samtidigt lägre produktivitet per hektar land än mindre jordbruk. Författaren förutsätter också att det finns en tendens mot ett långsiktigt jämviktsläge. Detta uppstår inte pga en malthusiansk process utan beror på det rationella beteendet inom hushållen. Vidare finns det även i områden med låg befolkningstäthet en tendens till sjunkande per capita-inkomst då befolkningen växer.

Författaren menar att utländskt bistånd som tar formen av transfereringar till barnen leder till en ökad fertilitet, eftersom dessa transfereringar minskar föräldrarnas kostnader för barnen. I stället borde biståndet gå till de äldre, vilket då skulle leda till en lägre fertilitet och en långsiktig och varaktig förbättring av levnadsstandarden.

Vår kritik riktas för det första mot författarens tolkning av den malthusianska teorin, i synnerhet vad beträffar mekanismerna bakom det långsiktiga jämviktsläget. För det andra riktas kritiken mot den alldeles för enkla modell som författaren presenterar, och därmed också mot de biståndsrekommendationer hon förespråkar.

Malthus' modell

1. Vi vill först påpeka att i Malthus' modell spelar faktiskt individuella val en roll. Det långsiktiga jämviktsläget för inkomster och befolkning uppnås genom två regulatorer – mortalitet och fertilitet. Utifrån antagandet att mortaliteten ligger

utanför individens egen kontroll, betonade Malthus att ett samhälle med ett befolkningstryck försöker förhindra ett fall i produktionen per capita genom fertilitetsreglering. Det faktum att individerna inte gifte sig eller sköt upp giftermålet som en reaktion på fallande per capita-inkomster är bevis på individuellt fattade val. Malthus var dessutom medveten om att det förekom inomäktenskaplig fertilitetskontroll i vissa europeiska länder. Där emot, såsom varandes en kyrkans man, samtyckte han inte till detta. För honom var sent ingångna äktenskap eller celibat att föredra om samhället ifråga önskade undvika ett jämviktsläge som upprätthölls genom hög mortalitet. Hans ställningstagande var emellertid moraliskt betingat.

2. Malthus var besatt av tanken på avtagande marginalavkastning inom jordbruket. Malthus kunde knappast förutse att det förindustriella samhället i Europa skulle ta sig ur den malthusianska jämviktsfällan genom en snabb teknisk utveckling och sjunkande mortalitetsnivåer, och att detta så småningom skulle följas av en effektiv fertilitetsreglering. Det europeiska exemplet visar klart att livsmedelsproduktionen kunde öka via institutionella och tekniska förändringar där en viktig bakomliggande process var de enskilda individernas reaktioner på befolkningstrycket (Wrigley & Schofield [1981] m fl).

3. Ytterligare en invändning vi vill göra är att författaren har fel på flera punkter när hon hävdar att den malthusianska modellen passar in på förhållandena i det förindustriella Europa. Ekonomisk-historiska studier visar klart att det långsiktiga jämviktsläget i många fall vidmakthölls genom fertilitetskontroll inom äktenskapet. Vidare hade, i motsats till vad den malthusianska modellen säger, livsmedelsproduktionen och levnadsstandarden begränsad effekt på mortaliteten. Mortalitetförändringarna i det preindustriella

Europa orsakades huvudsakligen av cykliska förekomster av varierande epidemiska sjukdomar. På liknande sätt förhåller det sig i dagens u-länder, där en dramatisk nedgång i mortaliteten huvudsakligen orsakats av att de epidemiska sjukdomarna försvunnit genom att medicinsk teknologi importerats från västerlandet. I sammanhanget bör påpekas att fertilitetsförändringar sker långsamt eftersom den socio-ekonomiska strukturen i många u-länder fortfarande befrämjar en hög fertilitet. Det är endast om det sker förändringar i den ekonomiska strukturen och i de sociala institutionerna som det kan ske mer grundläggande förändringar i fertilitetsbeteendet.

4. Författaren presenterar en mycket förenklad bild av forskningsläget när det gäller fertilitetsförändringarna under den demografiska transitionen. Dessutom är uppdelningen av de mikroekonomiska fertilitetsteorierna i konsumtions- och investeringsmotiv inte särskilt lyckad. Både i i- och u-länder påverkas fertilitetsbesluten av värdet på barn såväl när det gäller konsumtion som investering. I *new household economics* betraktas barnafödandet som en del i de beslut som familjen fattar när det gäller valet mellan konsumtion och investeringar (Schultz [1984]). Vidare har barn i traditionella samhällen ett högt konsumtionsvärde, huvudsakligen beroende på att familjelivet spelar en så stor roll. Om man bortser från detta faktum missar man något fundamentalt när det gäller att förstå sambandet mellan ekonomisk utveckling och demografiska förändringar.

Kritik av den enkla modellen

1. En alltför förenklad utgångspunkt i modellen är frånvaron av marknader för jordbruksmark och arbetskraft. I många u-länder med hög fertilitet (med undantag för vissa afrikanska länder) existerar en aktiv marknad för jordbruksmark, som inbegri-

per en rad olika typer av besittningsformer och arrendevillkor. Det finns även en aktiv arbetsmarknad. I exempelvis Bangladesh, där det genomsnittliga jordinnehavet är litet, är förekomsten av inhyrd arbetskraft vanlig (Ahmad [1991]). Det bör betonas att jordbrukare med stort jordinnehav i Bangladesh främst har skaffat många barn av andra skäl än för att få tillgång till arbetskraft. Stora egendomar använder sig huvudsakligen av inhyrd arbetskraft. I motsats till vad författaren tror uppmuntaras inte heller barnen att stanna kvar inom jordbruket av föräldrarna. Så är fallet också i andra asiatiska och afrikanska länder. Flera av barnen, i synnerhet de mest begåvade, förväntas söka arbete i städerna. Har man barn sysselsatta inom flera olika yrkesområden, förbättrar detta ens utsikter till att bli försörjd, när man blir gammal.

2. Vidare kan man på vissa punkter ifrågasätta modellens konsistens. Enligt författaren kommer jordbruksenheter att delas upp lika mellan barnen vid föräldrarnas frånfälle. Detta skulle dock leda till allt mindre enheter och därigenom till en allt mindre efterfrågan på barn. I historisk demografi brukar man anföra den exceptionellt låga franska fertiliteten efter införandet av Code Napoleon med lika arvsrätt som exempel på styrkan på denna mekanism.

3. Att tillförsäkra sig ekonomisk trygghet vid ålderdomen utgör med säkerhet ett viktigt motiv för att skaffa barn. Men det finns ett flertal andra motiv som sannolikt har varit lika betydelsefulla. Vi vill här särskilt peka på kulturella faktorer som styr mäns och kvinnors respektive status. En låg status för kvinnorna, inom familjen och i samhället, höjer värdet på barn, och då i synnerhet på pojkar. På landsbygden i Bangladesh hänger ekonomiskt skydd, och respekt för kvinnorna, nära samman med deras förmåga att föda söner. Kvinnan är också mer beroende av

att få vuxna söner för att bli försörjd på äldre dar, beroende på att mannen vanligtvis är betydligt äldre och att kvinnan har en längre medellivslängd än mannen (Cain m fl [1979], Ahmad [1991]).

4. Författaren bortser också från det faktum att fertilitetsnivå inte enbart beror på motiven att skaffa barn utan dessutom på hur stor sannolikheten är att de födda barnen överlever till vuxen ålder. Modellen bortser fullständigt från den osäkerhet som finns vid reproduktion och att det är fråga om sekventiella beslut. Att fertilitet kan vara ett medvetet beslut såsom författaren antar, är endast fallet då paret har förmåga att kontrollera fertiliteten. I detta sammanhang har kostnader relaterade till regleringen av barnafödandet en stor betydelse. Ett speciellt och synnerligen orealistiskt drag i modellen är att födelsekontroll inte skulle ha någon betydelse.

5. Det finns ytterligare ett viktigt förbi-seende, nämligen riktningen på sambanden mellan ekonomisk utveckling och demografiska förändringar. Det finns inte här utrymme för att närmare gå in på den omfattande diskussion som förts i litteraturen (Boserup [1965], Simon [1977] m fl), men att bortse från att riktningen på sambanden går åt *båda* hållen leder till att policyrekommendationerna blir felaktiga.

Vår slutsats blir därför helt annorlunda än författarens. Enligt vår mening kan bistånd som riktas mot barn i form av *supplementary feeding projects* leda fram till att barnens möjligheter att överleva ökar. I sin tur kan detta sänka fertilitetsnivån, i motsats till vad författens modell förutspår.

Det finns dock andra aspekter att beakta som sannolikt är viktigare. Så kan en förbättring av kvinnors status, genom att skapa sysselsättning för dem, genom bättre utbildning och sjukvård minska det

sociala trycket på kvinnorna att föda pojkar och därmed underlätta användandet av effektivare metoder för födelsekontroll.

Främst vill vi dock mana till försiktighet. Ett effektivt familjeplaneringsprogram måste vara ett integrerat program som bygger på en ingående kunskap om de intrikata och sammansatta samband som finns mellan spädbarnsdödlighet, fertilitet, ekonomisk utveckling, kvinnors status, värdet på barn samt kostnaderna för att reglera fertiliteten. Enligt vår mening är detta område fortfarande ett *terra incognita*.

Referenser

- Ahmad, A, [1991], *Women and Fertility in Bangladesh*. Sage, New Delhi.
- Boserup, E, [1965], *The Conditions of Agricultural Growth. The Economics of Agrarian Change under Population Pressure*. London.
- Cain, M & Khanan, S R, [1979], "Class, Patriarchy and women's work in Bangladesh". *Population and Development Review*, vol 5, no 3, s 405–438.
- Horn af Rantzien, M, [1992], "Folkökning, ekonomisk utveckling och bistånd". *Ekonomisk Debatt*, årg 20, nr 5, s 385–394.
- Schultz, T W (ed), [1974], *Economics of the Family, Marriage, Children and Human Capital*. University of Chicago Press.
- Simon, J, [1977], *The Economics of Population Growth*. Princeton University Press.
- Wrigley, E A & Schofield, R S, [1981], *The Population History of England 1541–1871*. Edward Arnold, London.